

A SPANYOL DRÁMA MAGYARORSZÁGI RECEPCIÓJA

KATONA ESZTER¹

1. Bevezetés

A Hispanisztika Tanszék alapítója, Anderle Ádám nemcsak saját kutatásaiban szentelt kitüntetett figyelmet a magyar–spanyol kapcsolatok vizsgálatának, hanem diákjait, doktoranduszait és kollégáit is ösztönözte a kétoldalú kapcsolatok elemzésére. Visszatekintve saját kutatásaimon is jól látszik professzor úrnak az irányadása, hiszen a doktori dolgozatom témája is már kapcsolattörténet volt – igaz spanyol-olasz relációban (Katona, 2007) –, illetve a későbbiekben az irodalmi kapcsolatok, azon belül is Federico García Lorca magyarországi fogadtatása (Katona, 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2015, 2016), illetve a XX. századi magyar avantgard, Kassák és körének a spanyolországi recepciója érdekelt (Katona, 2017a, 2017b, 2018). Jelen kutatásom a spanyol drámairodalom és színház hazai recepcióját igyekszik feltárni a XIX. századtól napjainkig, s ennek első lépéseiről kíván e tanulmány rövid összefoglalást adni, felvillantva néhány fontosabb pillanatot és szerzőt e kapcsolat majd kétszáz éves történetéből.

A magyar–spanyol kapcsolatok ezer évével elsősorban történészek foglalkoztak (Anderle, 2006, 2007), az irodalmi nexusok vizsgálata pedig leginkább a műfordítások fogadtatására irányította az irodalmárok figyelmét. A spanyol drámairodalom magyarországi recepcióját átfogóan mindeztidőig nem vizsgálták hazánkban, csupán szórványos – egyes korszakot vagy alkotót külön-külön vizsgáló – kutatásokról tudunk csak beszámolni. Magyar kutatók tollából eddig részeredmények születtek az aranykori színházról, egyes spanyol drámák magyar vonatkozásairól (Klempa, 1934; Korpás, 1999, 2014), a spanyol klasszikusok – Lope, Moreto, Calderón – XIX. századbeli magyarországi megjelenéséről, a drámák fordításairól (Rákosi, 2005a, 2005b; Végh, 2012), majd a XX. században széles körű recepciókutatás csak Federico García Lorca drámái (Katona 2016) kapcsán történt.

Az átfogó kutatások hiányának az okát talán a drámai műnem sajátosságában kell keresnünk. Hiszen amíg a próza és a líra esetében a kutatások a műfordításokkal és azok kritikai fogadtatásával foglalkoznak, addig a dráma helyzete valamelyest más, a recepció kérdésköre tovább terjed az említett pontoknál, hiszen egy drámai szöveg (és annak fordítása) nem csupán olvasásra születik, hanem a színházban, a színpadon nyeri el végső értelmét. Ahogy Mariano José de Larra mondja: „A színházhoz kellene költők, a színházhoz kellene színészek [...] és kell közönség” (1848:54). Hozzátehetjük: szükség van még a színházi kritikára is, amely visszatükrözi egy adott korszakban a társadalom színház-esztétikai irányait, preferenciáit. Így kutatásom – melynek csupán kezdeti lépéseiről számolok most be – a műfordítások megjelenésén túl kiterjed a színházi bemutatók összegyűjtésére, adatbázisba rendezésére, valamint a kritikai visszhang feltárására és elemzésére is.

---

¹ A tanulmány *A spanyol drámairodalom magyarországi recepciója a XIX. századtól napjainkig* című kutatás keretén belül, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával valósult meg.

2. A spanyol dráma megjelenése hazánkban

A színjátszás viszonylag későn és lassan indult el Magyarországon. Egészen a XVIII. század utolsó harmadáig nem is beszélhetünk a mai értelemben vett színházról, azaz nem voltak még hivatásos és állandó társulattal rendelkező kőszínházak. Ennek oka leginkább az urbanisztikai fejlődés és a városi közönség hiánya volt. Természetesen azért a színjátszás csírái már megjelentek korábban – a XVII. századtól kezdve –, elsősorban latin nyelvű, egyházi ünnepekhez kapcsolódó liturgikus játékok, az ugyancsak latin nyelvű iskoladrámák, valamint az arisztokrata szalonokban olaszul és németül előadott operák formájában.

A magyar színjátszás fejlődését a városiasodás elmaradása mellett gátolta még a pénzhiány, a cenzúra, a magyar drámafordítások hiánya és a német nyelvű színjátszás dominanciája. „[...] fővárosunk lakossága akkortájt németajkú volt. Németnyelvű polgárságnak pedig németnyelvű szórakozásra volt szüksége” – írja Klempa Károly (1934:9). A XVIII. század derekától Budán és Pesten rendszeresen mutattak be színdarabokat németül, s ezek az előadások több szempontból is fontos események voltak, hiszen azok a helyszínek, ahol a drámákat játszották néhány évtizeddel később a magyar nyelven játszó társulatokat is befogadták, ugyanakkor a korábban németül elhangzott darabokat idővel le is fordítják, s a század vége felé már magyar nyelven csendülnek fel a drámák. Az első kezdeményezések egy állandó társulattal működő, magyar nyelven játszó színház megszervezésére az 1790-es évekre nyúlnak vissza, s a hosszú folyamat egészen 1837-ig, a Pesti Magyar Színház megnyitásáig tartott, mely három esztendővel később Nemzeti Színházra változtatta a nevét. Ugyanebben az időszakban, más városokban is – Miskolcon, Székesfehérváron, Szegeden, Kolozsváron és Kassán – megindultak a színházépítések.

A magyar színjátszás kezdeteinek rövid összefoglalása nélkülözhetetlen témánk szempontjából is, hiszen a spanyol darabok is másodkézből, azaz a német nyelvű vándortársulatok közvetítésével jutottak el hazánkba. Ezen drámák azonban többségükben nem szövegű spanyol–német fordítások, hanem sokkal inkább az eredetit távolról követő átíratok és adaptációk voltak. Az osztrák udvarban nagy divatja volt a spanyol szerzőknek, melyet a premontrei szerzetes, Klempa Károly az alábbi mondattal summáz *A romantikus drámánk spanyol vonásai* című értekezésében: „A költők a spanyolokhoz fordulnak, Calderón, Lope és Moreto lesznek a mintaképek, úgy annyira, hogy a sajátos vonásokkal bíró, részben eredeti szellemi irány fejlődik ki, az ugn. *hiszpanizmus*, amely mindent örökbe fogadott, ami spanyol” (1934:5).

Calderón de la Barca neve elsőként az *El alcalde de Zalamea* színművének német nyelvű, „divatos adaptációja” (Klempa, 1934:10) mellett tűnt fel, melyet Gottlieb Stephanie² alkalmazott színre *Der Oberamtman und Soldaten* címmel. Az 1783-as esztendőből már találunk írásbeli dokumentumot a pesti német színház műsoráról, és ez arról tanúskodik, hogy a spanyol drámák népszerűek voltak akkoriban: egy évadon belül bemutatták Calderóntól az *El escondido y la tapada* (németül: *Der Verschlag oder hier wird Versteckens gespielt*) című vígjátékot a hamburgi szintársulat igazgatója, Bock fordításában; egy másik színmű-

² Gottlieb Stephanie (1741–1800), osztrák drámaíró, legismertebb műve Mozart *Szöktetés a szerájból* operájához írt librettója.

vet a farsang alkalmából, s ugyan ennek a szerzőjét nem tüntették fel és a cím is csak németül maradt ránk (*Liebe macht Narren oder die lächerliche Verkleidung*), mégis bizonyos, hogy egy spanyol vígjáték adaptációjáról volt szó. A színlap ugyanis megjegyzi: „spanyol eredeti után készült” (Klempa, 1934:10). Még két további spanyol szerző került fel a pesti német színház repertoárjára: Agustín Moreto *No puede ser* (németül: *Die unmögliche Sache*) című négy felvonásos vígjátéka Brown és Schröder átdolgozásában – akik a fordításuk során az angol változatot használták (Klempa, 1934:11) –, valamint Cervantes *La cueva de Salamanca* adaptációja Paul Weidmann³ átdolgozásában (Klempa, 1934:10–11). A négy spanyol mű – Calderón, Moreto, Cervantes és egy ismeretlen szerző színdarabjai – igaz, hogy „elferdített fordítások”, de számuk annyira nem is csekély, annak fényében, hogy a műsor zömét a balett tette ki – állapítja meg Klempa (1934:11).

Moreto vígjátéka az *El desdén con desdén*⁴ 1786-ban kerül színpadra először Magyarországon, továbbra is német nyelvű előadás, *Die philosophische Dame* címmel. Ebből arra következtethetünk, hogy a német verzió az azonos című olasz fordítás (*Princessa filosofa*) alapján készült. Ugyanabban az évadban a magyar közönség először láthatta a *Don Juant*, habár nem tudjuk pontosan, hogy a cím vajon Tirso de Molina művére, vagy Molière változatára utal.

A következő évadokban nagy népszerűségnek örvendett Weidmann átdolgozásában a Cervantes művén alapuló *Der Bettelstudent*, valamint Schröder⁵ változatában színre viszik – ugyancsak a *Don Quijote* szerzőjétől – az *El casamiento engañoso* (németül: *Stille Wasser sind betrügerlich*).⁶ Az 1789–1790 évad is gazdag volt spanyol kínálatban: a tizennyolc bemutató harmada valamilyen aranykori szerző művéből készült átdolgozás volt (Klempa, 1934:13).

Az 1790 és 1812 közötti két évtizedben a német–osztrák társulatok repertoárján azonban feltűnően lecsökken a spanyol művek száma, ami azt jelzi, hogy az aranykori nagyok iránti érdeklődés valamelyest visszaesett. Klempa összesítése szerint mindössze tíz művet vettek elő 21 előadással (1934:15). Weidmann *Der Bettelstudentje*⁷ mellett műsoron maradt egy Calderón-darab, mégpedig a már korábban is játszott *El escondido y la tapada*⁸ egy másik átdolgozása. Moreto *No puede serje* (Brown–Schröder adaptációja) és Cervantes *El casamiento engañoso*ja (Schröder verziója) is változatlanul a repertoár részét alkották, ám kisebb előadásszámmal.

A XIX. század második évtizedében sem emelkedett a spanyol darabok száma, habár néhány újdonságot bemutattak ekkor és a *Der Bettelstudent* (Cervantes–Weidmann) to-

³ Paul Weidmann (1744–1801), osztrák drámaíró, több mint hatvan színmű (tragédia, komédia, opera) szerzője.

⁴ Moreto ezen műve volt a legsikeresebb Bécsben, 104 előadásszámot ért el (Klempa, 1934:11).

⁵ Friedrich Ludwig Schröder (1744–1816), német színész és színműíró.

⁶ A fordító Fletcher angol szövegéből – *Rule a wife and have a wife* (Klempa, 1936:12) – készítette el a német átdolgozást.

⁷ Egy anekdota szerint Mária Terézia kijelentette, hogy ezt a színművet akár százszor is megnézné (Klempa, 1934:15).

⁸ Az újabb verzió német címe: *Verwirrung über Verwirrung* (Klempa, 1934:14).

vábbra is szinte minden évadban repertoáron maradt. Az újdonságok között ki kell emelnünk Calderón *La vida es sueño* drámáját, melyet West átíratában 1817-ben vittek színre. Szintén West⁹ adaptálta németre az *El médico de su honra* (németül: *Don Gutierre oder Arzt seiner Ehre*) színművet, ugyancsak Calderóntól, valamint az *El desdén, con desdén*¹⁰ vígjátékot Moretótól. Az előbbinek 1818-ban, az utóbbinak egy évvel később volt a debütálása magyarországi színpadon, természetesen még mindig németül. 1829-ben Calderón *La hija del aire* (németül: *Die Tochter der Luft*) darabját Ernst Raupach¹¹ ültette németre. Három évvel később Lope de Vegától a *La estrella de Sevilla* (németül: *Der Stern von Sevilla*) is színre került Zedlitz¹² verziójában.

Az 1830-as évtizedben jelentek meg az első színházzal foglalkozó sajtótermékek, s ennek köszönhetően a színjátszásról szóló hírek szélesebb közönséghez is eljuthattak. A *Honművész* folyóirat 1833-tól rendszeresen közölt színikritikákat¹³, melyek között a spanyol művek bemutatóiról is találhatunk beszámolókat. A német nyelvű társulatok nemcsak Pest és Buda színpadain léptek fel, hanem más városokba – Sopronba, Nagyszombatba, Temesvárra, Pozsonyba, Pécsre, Győrbe és Besztercebányára – is ellátogattak, s így, néhány év késéssel ugyan, de a vidéki nézők is megismerhették Calderón, Moreto és Lope darabjainak német átdolgozásait.

Az említett darabok tehát mind „elferdített fordítások” voltak (Klempa, 1934:11). Az esetek többségében a fordítók nem is spanyol szövegekkel, hanem angol, francia, s olykor olasz változatokkal dolgoztak. Az osztrák valamint német színműírók gyakran a helyszínt, a cselekményt és a szereplők nevét is németesítették.

Összesítve a (német nyelven játszott) spanyol színház első magyarországi korszakának az adatait jól látszik, az aranykori mesterek népszerűsége: összesen 18 darabot adtak elő 155 előadásban. A legnagyobb sikere (50 előadással) Moreto *Donna Dianájának* volt – mely nem más, mint a *Közönyt könnyel* (*El desdén con desdén*); a megosztott második helyezett (20–20 előadással) Calderón *Az élet álmja* és Cervantes – Weidmann *Der Bettelstudentje*, míg a dobogó legalsó fokát Josph Chrsitian von Zedlitz báró saját, spanyol vonatkozású darabjai (8 előadással) foglalták el (Klempa, 1934:19).

3. Az első magyar fordítások és bemutatóik

A magyarországi színjátszás első korszakában a spanyol dráma iránti érdeklődést, mint láttuk, a „bécsi hiszpanizmus” keltette fel. Klempa joggal jegyzi meg, hogy: „[a] budai és

⁹ Josph Schreyvogel (1768–1832), osztrák színműíró álneve.

¹⁰ A címet *Donna Dianává* változtatva.

¹¹ Ernst Raupach (1784–1852), német drámaíró.

¹² Josph Chrsitian von Zedlitz (1790–1862), német költő és drámaíró. Zedlitz nemcsak spanyol darabokat fordított, de saját művein is – például: *Zwei Nächte zu Valladolid* (*Két éjszaka Valladolidban*), *Liebe findet ihre Wege* (*A szerelem megtalálja a medrét*), *Herr und Sklave* (*Az úr és a szolgáló*) – érződik a spanyol színház és a hispán témák iránti vonzalma.

¹³ Jóllehet Bajza és Klempa szerint a *Honművészben* megjelent cikkek inkább csak szerzőik személyes véleményét tükrözték, mintsem szakmailag elmélyült kritikák lettek volna. Klempa szerint csak az *Atheneum* megjelenésével válik nagykorúvá a színikritika műfaja (Klempa, 1934:28).

pesti színház hű tükre a bécsi színházi mozgalmaknak, de műsorának is. [...] [darabjai] a *Burgtheater* játékkrendjét követik” (1934:9). A második korszak a spanyol szerzők magyarra fordításával kezdődik, ám a forrásnyelv továbbra is a német maradt, vagyis a magyar fordítók az *elferdített fordításokat* ültették át anyanyelvükre.

Kelemen László, az első hazai állandó színház alapítója 1794-ben fordította le – Schröder német verziója nyomán – Cervantestől az *El casamiento engañoso*t, mely magyarul a *Lassú víz partot mos* címet kapta. Egy évvel később vitték színre Calderóntól az *El alcalde de Zalamea*t (*A zalameai bíró*) Krammer Boldizsár magyarítását használva. Mivel azonban a szöveg nyomtatásban nem jelent meg – és a színlap sem maradt fenn –, így csak feltételezhetjük, hogy a fordító Stepannie *Der Oberamtmann und Soldaten* adaptációját ültette át. Ugyanabban az esztendőben Calderón neve a cenzúrának benyújtott egyik aktán is feltűnik: „Nagy zűrzavar¹⁴, vígjáték 3 felvonásban, Don P. Calderón de la Barca spanyol darabja után magyarra fordítottat” (Klempa, 1934:22). A fordító nevét elhallgató magyar változat valószínűleg egy ugyancsak névtelen német fordítás alapján készült, melynek címe *Verwirrung über Verwirrung* volt, és mely nem más, mint a német színpadokon nagy sikerrel játszott *El escondido y la tapada*. A magyar közönség azonban nem igazán lelkesedett ezért a darabért, s ennek okát Klempa a fordításban kereste, amely szerinte „nem lehetett sikeres átdolgozás” (1934:22).

Calderón legismertebb drámája *Az élet álom* 1819-ben Székesfehérváron került először magyarul színpadra, majd a következő esztendőben Kolozsváron, 1822-ben pedig Pécsen. Pestre csak 1828-ban jutott el, amikor a magyar színházi élet 1820–1830 közötti legfontosabb központja, a Beleznyai Kert megnyitotta kapuit. A darab fordítója a színház és író Déry István volt, aki Rosaura szerepét feleségének, Déryné Széppataki Róziának adta. *Az élet álom* a vidéki színházak műsorában is rendszeresen felbukkan a következő évtizedekben, a Déry-féle fordításban utoljára 1845-ben Győrben játszották (Klempa, 1934:24). Calderón filozofikus darabját 1870-től már Győry Vilmos új fordításában adták elő. Győry személye és fordítása mérföldkő volt a spanyol-magyar műfordítások történetében, hiszen ő már tudott spanyolul, így az eredeti szöveggel – és végre nem a német átirattal – dolgozhatott.

A Beleznyai Kertben 1828-ban bemutattak egy darabot *Siklósi borzasztó két éj* címmel. Bayer és Szinnyei¹⁵ ugyan más véleményen vannak, Klempa mégis feltételezi, hogy ez a színmű Zedlitz *Der Stern von Sevilla* drámájának a fordítása, amely pedig Lope de Vega *La estrella de Sevilla* darabjának a német átirata volt (1934:24).

1833-ban Komlóssy Ferenc fordításában Moreto sikerdarabja, az *El desdén con desdén*¹⁶ is színre került a német címet (*Donna Diana*) hagyományozva tovább. Az előadások és a kritikák száma jelzi Moreto magyarországi népszerűségét, akit Klein Lipót egyenesen a „komédia Cervantesének” nevez (1874:37). Az 1833. decemberi előadásról a *Nemzeti Játékszín története* II. kötetében az alábbi sorokat olvashatjuk: „Az előadáson szép számú közönség volt jelen, sőt valamennyi páholy is telve volt, a mi az előbbkelő körök növekvő

¹⁴ Bayer Józsefnél a cím *Tsupa zűrzavar* helyesírással jelenik meg.

¹⁵ Feltételezésük szerint a szerző Georg Friedrich Treitschke (1776–1842), német-osztrák drámaíró lehetett.

¹⁶ Kántorné alakította Diana szerepét.

érdeklődését kezdé bizonyítani” (Bayer, 1887:103). A *Donna Diana* a következő esztendőben több vidéki város színházában is színre került: Kolozsvárott Dérynével a címszerepben, Révkomáromban a fordító feleségének, Komlóssynének a főszereplésével, Budán pedig Lendvainé alakította Dianát, majd Kassán (ismét Komlóssynével) is sikerrel játszották. 1836-ban a darab újra felkerült a kolozsvári színház repertoárjára, ugyancsak Dérynével a főszerepben. A *Honművész* 1836. augusztus 7-i számában olvasható kritika méltatja Déryné kellemteljes előadásmódját és díszes ruháit (503).

1836 májusában Szegeden is bemutatták Moreto vígjátékát, melyről kritikát a *Honművész* 46. számában (1836. június 9.) olvashatunk. Ez érdekes megállapítást tesz a fordításra vonatkozólag: „A nézők az előadást, mint kivehettem, nem rosszallották: de kik a' német eredetit ismerik, e' darabnak fordítására nézve olly jegyzést tettek, hogy a' fordító igen eltávozott az eredetinek kimondásaitól” (366). A *Honművész* november 9-ei, 90. számában ennél erősebb kritikát is olvashatunk a fordítás minőségére vonatkozóan: „West e' darabot erőben, szorgalommal, szép nyelvvel 's fényes dictióval ültet át a' virágdús spanyol költészet kertjéből a' német drámai virágágyba, hol több ideig teljes rózsaként virított; Komlós[s]ly azonban leveleitől, virágaitól 's illatától megfosztva, soványan, fonnyadva 's mászó prózába változtatá által a' fellengező jambusokat” (717).

Az 1837-ben megnyíló Pesti Magyar Színház (1840-től Nemzeti Színház) repertoárján is megtaláljuk Moreto *Donna Dianáját* Lendvainével a főszerepben. A bemutatón Vörösmarty Mihály is jelen volt, akiben – Gyulay Pál véleménye szerint – a magyar színházi kritika megteremtőjét tisztelhetjük (Klempa, 1934:28). A *Csongor és Tünde* írójának a spanyol vígjátékról alkotott véleményét a *Dramaturgiai Lapok* 1837. november 3-ai száma őrzi. Moreto darabját a következő évadokban is műsoron tartották a fővárosban, valamint vidéki színházak (Szeged, Győr, Debrecen) is játszották. Feltehetőleg ennek a népszerűségnek volt köszönhető, hogy 1870-re végre megszületett az eredeti spanyol szövegből készült magyar fordítás is Győry Vilmos tolmácsolásában *Közönyt közönnyel* címmel, vagyis megőrizve Moreto eredeti címét (*El desdén con desdén*). Ettől kezdve a társulatok Győry változatát használták, melynek minősége messze felülmúlta West átdolgozását és az abból készült Komlóssy-féle verziót (Klempa, 1934:29). A neves színikritikus, Ambrus Zoltán az 1892. február 12-ei előadásról dicsérő szavakkal emlékezik meg, egyenesen Shakespeare *Makrancos hölgyéhez* hasonlítva Moreto darabjának hősnőjét (1983:157).

Moreto vígjátéka mellett Calderón *Az élet álonja* érdemel még említést: először, mint láttuk, Székesfehérváron mutatták be, majd Kolozsvár, Pécs és Pest színházai is műsorra tűzték, később Budára, Zomborra, Kassára, Szabadkára és Révkomáromba is eljutott. Klempa Károly 1819 és 1845 között Calderón e híres drámájának 19 előadását tartja számon, bár utal arra is, hogy adatai hiányosak (1934:31). 1845. december 26-án Győrben használták utoljára a West átdolgozásán alapuló Déry-féle fordítást. Hosszú szünet után 1870-ben tér majd vissza a dráma Moreto előbb említett vígjátékához hasonlóan szintén Győry Vilmos fordításában.

Zedlitz báró színművének – Lope de Vega nyomán –, a *Sevilla csillagának* is megszületett a magyar változata Fánecsy Lajosnak, a Komlóssy-társulat színészének a fordításában. 1839-ben mutatták be Pesten és Brassóban, a *Honművész* kritikusanak tetszését azonban

nem nyerte el, csupán középszerű drámának minősítette az ítész. Kolozsvárott 1841-ben és 1857-ben, Aradon pedig 1856-ban játszották Zedlitz munkáját.

A zalameai bírót Calderóntól, ahogy korábban említettük 1795-ben mutatták be Krammer Boldizsár fordításában, mely feltehetőleg Stephanie *Der Oberamtmann und Soldaten* átdolgozásán alapult. 1842-ben egy újabb magyar változat született Gaál József átültetésében – a *Színműtár*¹⁷ adta közre nyomtatásban (Buda, 1843) –, ez azonban még mindig a német szövegre támaszkodott. Az *Atheneum* így írt a műről: „A legnagyobb spanyol drámaköltő jeles munkája nagy elismerést érdemel” (idézi: Klempa, 1934:32). Végül 1883-ban Győry Vilmos fordította le ezt a színdarabot is spanyolból.

A magyar közönség három másik drámát is megismerhetett Calderóntól: a Gaál József által lefordított *El galán fantasmát* (*A kísértet*), a Kis János által magyarított *La hija del airét* (*A lég leánya*), valamint Beksics Gusztáv átültetésében az *El médico de su honrát* (*Saját becsületének orvosa*). Mindhárom fordító német forrásszöveggel dolgozott. Győry Vilmos 1891-ben azonban már spanyolból ültette át magyarra Alarcóntól a *La verdad sospechosa* (*A gyanús igazság*) komédiát, melynek első bemutatója a Nemzeti Színházban volt. A *Magyar Hírlap* mérsékelt sikerről tudósított.

A magyar színjátszás kezdetén tehát nagy népszerűségnek örvendtek a spanyol klasszikusok, Moreto, Calderón és Lope. Ahhoz azonban, hogy az aranykori mesterek darabjai eljuthassanak a magyar nézőkhöz mindenekelőtt fordításokra volt szükség. Ez a munkát a Magyar Tudományos Akadémia és a *Kisfaludy Társaság* is támogatta. E korai korszakban műfordítóink közül Győry Vilmos¹⁸ tette a legtöbbet a spanyol drámairodalom hazai meghonosodásáért, és ő volt az első, aki közvetlenül spanyolból ültette át a darabokat. Elődei és kortársai közül többen is az erősen átdolgozott német verziókkal dolgoztak még. Győry után azonban megugrott a spanyolul tudó műfordítók száma, így a későbbi fordítások már mind eredeti nyelvből születtek. Ezért is tekinthetjük úgy az 1870-es esztendő, mint egyfajta határvonalat, mely előtt a spanyol–magyar irodalmi kapcsolatok kialakulásáról, utána pedig a spanyol–magyar műfordítástörténetről beszélhetünk (Végh, 2012: 23).

Calderón darabjai közül az említetteken kívül népszerű volt még az *El príncipe constante* (*Az állhatatos fejedelem*), a *La señora y la criada* (*Úrnő és komorna*¹⁹), az *Hombre pobre todo es trazas* (*Két szék közt a pad alatt*), az *El gran teatro del mundo* (*A nagy világszínház*), a *La dama duende* (*Huncut kísértet*), valamint a *La cisma de Inglaterra* (*VIII. Henrik*). Mindegyiket megtalálhatjuk a Nemzeti Színház repertoárján.

Lope de Vegától a magyar közönség ismerhette a *La estrella de Sevilla* (*Sevilla csillaga*), az *El villano en su rincón* (*Király és pór*), az *El perro del hortelano* (*A kertész kuttyója*), a *Fuenteovejuna* (*A hős falu*), a *La discreta enamorada* (*A furfangos menyasszony*), a *Los milagros*

¹⁷ Nagy Ignác író, újságíró, költő, zenekritikus, a Kisfaludy Társaság tagja, az MTA levelező tagja és a Nemzeti Színház drámabíráló választmányának a tagja alapította az 1839–1843 között megjelenő sorozatot, mely öt év alatt 56 színművet jelentetett meg.

¹⁸ Győry azonban nem drámafordításai miatt vált híressé, hanem elsősorban azért, mert ő volt az első, aki az eredetiből magyarította Cervantes világhírű regényét, a *Don Quijotét*.

¹⁹ Kosztolányi Dezső fordította le 1912-ben.

del desprecio (Dacból terem a szerelem), a *Los locos de Valencia (Valencia bolondjai)* és a *Comedia famosa del animal de Hungría (A Magyarországi fenevad)* színműveket.

Felsorolásunkból Tirso de Molina sem hiányozhat, akiknek drámái – az *El burlador de Sevilla y convidado de piedra (A sevillai szédelő és a kövendég)* és a *Don Gil de las calzas verdes (A Zöldnadrágos lovag)* című darabok – időről-időre felbukkannak a magyar színházak játérendjében.²⁰

Hogy képet alkothassunk az aranykori szerzők magyarországi megítéléséről érdemes idézni a korábban már említett Ambrus Zoltán egyik mondatát, melyet Lope de Vega drámájának a *Király és pómak* a bemutatója kapcsán született kritikájában jegyzett le 1889-ben: „Bármily rikító Lope felületessége Cervantes mélysége mellett, bármennyire megalázza Lope sekélyes szóáradatát Calderón ereje és művészete, bármily érdektelennek tűnnek fel Lope dialogizált anekdotái Tirso de Molina darabjai mellett, melyekben minden csupa drámaiság: Lopét klasszikussá tette az idő. [...] Lopét detronizálni roppant fáradságba kerülne” (1983:66).

4. José Echegaray: egy spanyol Nobel-díjas sikere és hanyatlása

Az aranykori színház mellett – mely mintegy kétszáz év késéssel érkezett hazánkba – a XIX. század végén egy kortárs spanyol drámaírónak, José Echegaraynak a művei is eljutottak hozzánk. Az 1904-ben irodalmi Nobel-díjjal kitüntetett szerző neve már a fontos elismerés előtt ismerősen csengett a magyar nézők számára, hiszen a XIX. század utolsó évtizedében már kiadták és be is mutatták műveinek fordításait. Az *El gran Galeotto (A nagy Galeotto)* debütálása után – melyet Patthy Károly 1890-ben fordított le magyarra – Echegaray népszerűvé vált és a színházi kritika szuperlatívuszokban beszélt róla. A spanyol dráma megújítójaként tekintettek rá, akinek a tehetsége – Ambrus szerint – a francia dráma hegemóniáját is kikezdheti (1983:91). Az említett kritikus nem fukarkodik a dicséretekkel: „José Echegaraynak a föllépte [...] korszakot alkot a spanyol dráma történetében, s meglehet, hogy egy irigylésre méltó reneszánsznak a bekövetkeztét jelenti. [...] A jóságos, a pazarló kedvében alkotó természet, Shakespeare-t kivéve, soha senkit sem áldott meg gazdagabban azokkal az egyenkint is ritka tulajdonságokkal, melyek a jó drámaírókat teszik, mint ezt a José Echegarayt” (1983:92). Tehetsége Shakespeare-hez, Balzachoz vagy Molière-hez hasonlítható – véli Ambrus – *A Nagy Galeotto* pedig a „drámai szerkesztés művészetének [...] egyik leghatalmasabb produktuma”, sőt „a leghatalmasabb dráma, melyet a modern irodalom alkotott” (1983:93–94).

1895-ben szintén Patthy Károly fordításában került színpadra Echegaray következő drámája a *Bernardo Montilla*, melyet a budapesti előadás után Kolozsváron és Debrecenben is másorra tűztek. A kezdeti lelkesedés Echegaray iránt azonban gyorsan alábbhagyott a Szalai Emil fordította *Mariana* bemutatója (1896) után. Nem aratott sikert az *O locura o santidad (Őrült vagy szent)* darab sem, melyet Kolozsváron (1892) Fenyéri Mór, Budapesten (1898) pedig Szalai fordításában mutattak be. Ambrus Zoltán is revideálta korábbi véleményét a spanyol drámaíróról, nem titkolva csalódottságát: „Az *Őrült vagy szentben*

²⁰ A bemutatókról lásd az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet adattárát.

két-három szép mondaton kívül alig van valami, ami eszünkbe juttatná, hogy ezt a darabot *A nagy Galeotto* költője írta” (Ambrus, 1914:262). A *Mariana* kapcsán sem hallgatja el negatív véleményét Ambrus: „[...] ez a darab sokkal bágyadtabb, mint édes testvérei, *A nagy Galeotto* és *Bernardo Montilla*” (1914: 266) – írja.

E csalódás ellenére további Echegaray-darabokat fordítottak le a következő években: 1898-ban két fordítás is – Patthy Károly és Szalai Emil tolmácsolásában – születik a *Mancha que limpiá*ból (*Folt, amely tisztít*), a Nemzeti Színház 1902-ben bemutatja a *Silencio de muertét* (*Halálos csönd*) Huszár Vilmos fordításában, 1906-ban az *El estigmát* (*A megbélyegzett*) Szalai tolmácsolásában, majd a *La dudát* (*A rágalom*) ismét Huszár átültetésében. Kétségtelen, hogy ez utóbbi két darab fordítását nem elsősorban a drámák esztétikai értéke, hanem sokkal inkább az 1904-ben Echegaraynak odaítélt Nobel-díj motíválhatta. A *Budapesti Szemle*, a *Magyar Genius* és a *Hét* lapokban igen változatos kritikákat olvashatunk Echegaray fogadtatása kapcsán: hol dicsérő szavakkal illetik *A nagy Galeotto* szerzőjét, hol színműveinek a fogyatékosait emelik ki. Az Echegaray halálakor megjelent nekrológban – *A Hét* 1916. szeptember 24-ei számában – azonban már csak pozitív jegyeket – „a szenvedély költője”, „mesteri technika”, „hatása mély” (546–547) – sorol a megemlékezés szerzője.

A fordítások gyorsaságára is érdemes felhívunk a figyelmet, hiszen az *El Gran Galeoto* 1881-es spanyol megjelenése és a Patthy-féle fordítás (1890) között csupán kilenc esztendő tel el. Minden bizonnyal e dráma nagy sikerének volt köszönhető, hogy a további Echegaray-művek még gyorsabban eljutottak hozzánk: az 1895-ös *La mancha que limpia* három, az 1898-as *El silencio de muerte* pedig négy évvel később már hazánkban is megjelent. A többi színmű esetében is hasonlóan rövid idő alatt születtek meg a magyar változatok. A hazai közönség tehát – köszönhetően Patthy, Szalai és Huszár műfordításainak – szinte a spanyolországi bemutatókkal egy időben ismerhette meg ezeket a darabokat.

5. Federico García Lorca népszerűsége hazánkban

Az aranykori mesterek és Echegaray művei után hosszú szünet következett a spanyol színház magyarországi recepciójában. Csak a múlt század ötvenes éveiben éledt fel ismét az érdeklődés a Pireneusokon túli dráma iránt, amikor Federico García Lorca utolsó művét, a *Bernarda Alba házát* András László fordításában műsorra tűzte a budapesti Katona József Színház. Az akkori kultúrpolitika kedvezett a spanyol polgárháborúban életét veszítő költő-drámaíró népszerűségének a gyors terjedéséhez, s mondhatjuk, hogy az 1955-ös első bemutató óta García Lorca folyamatosan jelen van a magyar színházakban. Közönségünk jól ismeri nagy drámáit, de láthatta a fiatalkori zsenyéit és a *homok alatti színház* szürrealista darbjait is. A *Bernarda Alba háza* után 1957-ben a *Vérnáznak* (Nemzeti Színház), 1959-ben a *Csodálatos vargánénak*, 1960-ban pedig a *Don Perlimplín és Belisa szerelme a kertben* című erotikus hallelujának (Gárdonyi Géza Színház, Eger) tapsolhatott a közönség, majd 1962-ben a *Mariana Pineda* (Katona József Színház) okozta csalódás után a harmadik nagy Lorca-dráma, a *Yerma* is bemutatásra került (Universitas Együttes). Ez utóbbinak az átütő sikert Psota Irén címszereplése hozta meg 1965-ben (Madách Színház). 1964-ben a granadai kispolgárság elé görbe tükröt tartó *Doña Rosita avagy a virágnyelv* (Ódry

Színpad) a *Mariana Pinedá*hoz hasonlóan szintén nem aratott osztatlan sikert a nagy drámák árnyékában.

Lorca kisebb művei a főiskolások figyelmét keltették fel elsősorban, s így vizsgálódásként többször is bemutatták az Ódry Színpadon például a *Don Cristóbal és Doña Rosita tragikomédiáját* (első bemutatás: 1962) vagy a már említett *Don Perlimplint* is (első bemutatás: 1962). A *Don Cristóbal* inkább amatőr társulatok műsorára került fel, először 1966-ban (Vasas Művészegyüttes). A García Lorca által *bemutathatatlan* (vagy *homok alatt*) színházként aposztrofált művek kevés előadásszámmal büszkélkedhetnek csak, mondhatni, igazi ritkaságok a színházak repertoárján. Ide tartozik az *Öt év múlva*, a *Címtelen színdarab* és *A közönség*. Az utóbbi kettő a Teatro de la Abadía madridi társulat vendégjátékaként került színre eredeti nyelven 2006-ban (*Comedia sin título*, Budapesti Tavaszi Fesztivál) és 2016-ban (*El público*, MITEM).

A felsorolásból nem hiányozhat García Lorca első színpadi műve sem, az 1920-ban botrányt keltő rovar-dráma, *A halálhozó pillangó*, melyet 1999-ben láthatott először a magyar publikum (Pinceszínház). Közönségünk szerencsés helyzetben van tehát, hiszen García Lorca összes színpadi művét bemutatták már hazánkban és csupán kettőt – a *Címtelen színdarab* és *A közönség* – nem láthattunk eddig magyar nyelvű előadás keretében.

A drámaíró Federico García Lorcaról alkotott hazai imázs sokat változott 1955 óta. Az 50-es, 60-as években a nép költőjeként, a mártír íróként tekintettek alakjára, így az interpretációkra is a baloldali eszmeiség nyomta rá a bélyegét. Egészen a 70-es, 80-as évekig kellett várni, hogy ez a politikai-ideológiai konnotáció elhalványuljon, és hogy rendezőink is a darabokban fellelhető egyetemes és emberi üzenetekre irányítsák a nézők figyelmét. A spanyol *couleur locale* és a magyar színjátszás hagyományaihoz igazodó realista látásmód a 80-as évektől kezdett háttérbe szorulni, hogy újító és kísérletező rendezői koncepcióknak adjon teret és lehetőséget egy-egy Lorca-mű. Az ezredforduló óta pedig ug-rásszerűen megnőtt az egymástól nagyon eltérő adaptációk száma – az operától kezdve a mozgásszínházon át egészen a bábszínházig –, s ez jelzi, hogy García Lorca már nem egy érinthetetlen, hanem egy modern klasszikus.²¹

6. Az eddigi kutatások hiányosságai

A spanyol drámairodalom magyarországi recepciójáról eddig bemutatott panoráma többnyire bibliografikus igényű volt, és jöllehet a hazánkban játszott aranykori drámákról viszonylag sok adatot összegyűjtöttek az eddigi kutatások (Klempa, 1934, Rákosi, 2005a, 2005b, Végh, 2012), mégis hiányosak az ismereteink. Ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk Lope, Calderón, Moreto és Tirso, vagy a Nobel-díjas Echegaray darabjainak hazai fogadtatásáról, szükséges még a színházzal foglalkozó, színikritikákat megjelentető korabeli sajtó, a színházi almanachok, színészek és színésznők naplóinak, valamint az OSZMI adattárának és az OSZK Színháztörténeti Tárának az alapos átvizsgálása. García Lorca egyedülálló ebben a körképben, hiszen az ő recepcióját már feltérképeztük (Katona, 2016), így

²¹ Federico García Lorca drámáinak magyarországi recepcióját részletesen vizsgálja: Katona, 2016.

a többi spanyol drámaíró – Lorca előtt és Lorca után – esetében is hasonló feltáró munkára van szükség a jövőben.

A jelen kutatás másik fontos feladata annak hangsúlyozása, hogy a spanyol színház nem csupán Lopét, Calderónt, Moretót, Echegarayt és García Lorcát jelenti. A XX. századi és kortárs spanyol drámairodalom kapcsán igencsak hiányosak a hazai kutatások pedig Valle-Inclán (*Lárifári hadnagy felszarvazása, A sárkány feje, Vérkötelék*), Antonio Buero Vallejo (*Alszik az értelem, Az intézet*)²², Alfonso Sastre (*A szájkosár, Délután ötkor*), Alejandro Casona (*A fák állva halnak meg, Portugáliai Inés*), Fernando Arrabal (*Pic-nic, Az építés és az asszír császár, Tricikli*) és Alfonso Paso drámái időről-időre megjelennek a magyar társulatok repertoárján. Utóbbi szerző meglepően népszerű a hazai színpadokon: 1967-ben például három színházunk – Pécs, Békéscsaba és Szolnok – is játszotta egyszerre az *Usted puede ser asesino* komédiáját.²³ A *Vamos a contar mentiras* című darab pedig három különböző magyar címmel is színpadra került (*Hazudj inkább kedvesem!; Hiszi? Nem hiszi?; Mennyből a... hulla*) Horváth János fordításában. 2010-ben, amikor a zalaegerszegi társulat színre vitte ezt a darabot a szerző lánya Almudena Paso is ellátogatott hazánkba, és jelen volt a keszthelyi előadáson (*Bűnügyi ...*, 2010).

A kortárs spanyol drámairodalomból sajnos csak igen ritkán kaphat ízelítőt a magyar közönség. Az utóbbi évek bemutatói közül azonban meg kell említeni José Sanchis Sinistera korszakalkotó színművét, a *Jaj, Carmela!*²⁴ című drámát, melyet 2015-ben a Pécsi Nemzeti színház tűzött a műsorára. A katalán Jordi Galcerán két sikerdarabját a *Grönholm-módszert* és a *Bankhitelt* is bemutatták, valamint az ugyancsak katalán Sergi Belbeltől is láthattunk már hazai színpadokon több darabot (*Eső után, A vér, A mobil, Toszkána*).²⁵ Galcerán és Belbel munkái a madridi és barcelonai bemutatókkal szinte egyszerre kerültek nálunk is színre.²⁶

A spanyol drámairodalom hazai recepciójának a kutatásában, mint láttuk, néhány fontosabb lépés már megtörtént az elmúlt évtizedekben, azonban a munka nagy része még előttünk van. A fogadtatástörténet hiányait, a kronológiában mutatkozó réseket igyekszik lefedni jövőbeli vizsgálódásunk a fordítások, az előadások és a színházi kritika feltárásával és elemzésével.

²² Buero Vallejótól egy kötet is megjelent, mely öt drámájának (*A népboldogító, Alszik az értelem, Az intézet, Bírák az éjszakában, A kajmán*) a fordítását tartalmazza (Buero Vallejo, 1988).

²³ A legutóbbi színrevitel 2018-ban a Vidám Színpadon volt.

²⁴ A fordítást Bakucz Dóra készítette, a darabot a több éve hazánkban élő Carlos Rodero rendezte.

²⁵ Ugyancsak Bakucz Dóra fordításában.

²⁶ Ezek a fordítások konkrét rendezői felkérésre, színházi bemutatásra készültek, így nyomtatásban nem jelentek meg. Más darabok viszont megjelenhettek már, de a bemutatásukra még nem került sor: *Modern katalán színház* (AA. VV., 2001), *Hat katalán dráma* (Galcerán – Belbel, 2013); Juan Mayorga: *Szerelmeslevelek Sztálinhoz* (2010), *Az én rosette-i kövem* (AA. VV., 2015), Laila Ripoll: *927 spanyol útja Mauthausenbe* (2015); Laila Ripoll-Mariano Llorente: *A kék háromszög* (2015) és néhány rövidszínházi darab a *Teatro breve actual* (AA.VV., 2013) kötetből a Szegedi Tudományegyetem Fordító és tolmács mesterképzésén végzett hallgatók (Bíró Orsolya, Gardi Máté, Gazsi Luca, Gonda Ágota, Majoros Csilla, Vincze Diána) fordításában (*Homo Hispanisticus*, 2017) – hogy csak néhány, az utóbbi években megjelent fordítást emeljünk ki.

Felhasznált irodalom

- AA.VV. (2001). *Modern katalán színház*. Budapest: Íbisz.
- AA.VV. (2013). *Teatro breve actual*. Szerk.: Francisco Gutiérrez Carbajo. Barcelona: Castalia.
- AA.VV. (2015). *Az én rosette-i kövem. Négy mai spanyol dráma*. Szerk.: Scholz László. Budapest: Nemzeti Színház.
- Ambrus, Zoltán (1914). *Színházi esték*. Budapest: Élet.
- Ambrus, Zoltán (1983). *Színházi esték*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Anderle, Ádám (2006). *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Anderle, Ádám (2007). *Hungria y España: relaciones milenarias*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Bayer, József (1887). *A nemzeti játékszín története*. II. kötet. Budapest: MTA Irodalomtörténeti Bizottsága.
- Buero Vallejo, Antonio (1988). *Drámák*. Budapest: Európa.
- Galceran, Jordi – Belbel, Sergi (2013). *Hat katalán dráma*. Budapest: L'Harmattan.
- Homo Hispanicus, Fordítóműhely 2016–2017* (2017). Revista de los estudiantes del Departamento de Estudios Hispánicos de la Universidad de Szeged. Szeged: Hispanisztika Tanszék.
- Honművész*. 1836. június 9.
- Honművész*. 1836. augusztus 7.
- Honművész*. 1936. november 9.
- Katona, Eszter (2007). *Olasz-spanyol kapcsolatok a második világháború éveiben*. Szeged: SZTE-BTK.
- Katona, Eszter (2013). La recepción de la obra de Federico García Lorca en Hungría. *Encrucijadas. Estudios sobre la historia de las relaciones húngaro-españolas*. Huelva: Universidad de Huelva. 155–165.
- Katona, Eszter (2014a). Recepción de la obra de Federico García Lorca en Hungría. *Revista de Letras*, Universidade Estadual Paulista, 2. 81–102.
- Katona, Eszter (2014b). Adaptaciones de *Bodas de sangre* de Federico García Lorca. Unos ejemplos húngaros. *Anagnórisis. Revista de investigación teatral*, 10. 95–118.
- Katona, Eszter (2014c). Federico García Lorca en Hungría y las traducciones húngaras del *Romancero gitano*. *Erebea*, 4. 369–390.
- Katona, Eszter (2015). A versfordítás *duendéje*. Nagy László spanyol műfordításairól. *Vállamon bárányos éggel. Írások Nagy Lászlóról*. Szerk.: Jánosi Zoltán. Budapest: Nap Kiadó. 100–115.
- Katona, Eszter (2016). «*Así que pasen 60 años*». *Los dramas de Federico García Lorca en los teatros húngaros entre 1955 y 2015*. Huelva: Universidad de Huelva.
- Katona, Eszter (2017a). España y temas hispanos en la obra literaria de Lajos Kassák. *Colindancias: Revista de la red de hispanistas de Europa central*, 8. 137–158.
- Katona, Eszter (2017b). Kassák Lajos és a magyar avantgárd spanyolországi recepciója. *Tiszatáj*, 12. 140–153.
- Katona, Eszter (2018). Temas hispanos en las revistas de Lajos Kassák. *Aisthesis*, megjelenés alatt.
- Klein, Lipót (1874). *Geschichte des Dramas*. II./I., Leipzig: [kiadó nélkül].
- Klempa Károly (1934). *Romantikus drámánk spanyol vonásai*. Keszthely: Surjanszky.
- Korpás, Zoltán (1999). Húngaros en obras de Lope de Vega: las fuentes históricas del drama *El rey sin reino*. *Anuario Lope de Vega*, V. 119–138.
- Korpás, Zoltán (2014). Las historias personales perdidas: «lo húngaro» y el teatro del Siglo de Oro (interpretación y cercanía de la lejanía física). *Hipogrifo*, 2.2. 43–46.

- Larra, Mariano José de (1848). *Obras completas de Figaro*. Tomo I, París.
- Mayorga, Juan (2010). *Szerelmeslevelek Sztálinhoz*. Budapest: L'Harmattan.
- Rákosi, Marianna (2005a). *Las relaciones literarias húngaro-españolas*. Szakdolgozat. Szeged: SZTE.
- Rákosi, Marianna (2005b). A spanyol dráma megjelenése a magyarországi magyar színpadon. Ócsai Éva – Urbanik Tímea (szerk.). *Köszöntésformák. Ilia Mihály Tanár Urat köszöntik tanítványai*. Szeged: Pompeji. 152–163.
- Ripoll, Laila (2015). „927 spanyol útja Mauthausenbe”. *Színház*, 2015. április. Elérhető: <http://szinhaz.net/wp-content/uploads/2016/03/927-spanyol-utja.pdf>, elérés dátuma: 2018. július 6.
- Ripoll, Laila – Llorente, Mariano (2015). „A kék háromszög”. *Színház*, 2015. április. Elérhető: <http://old.szinhaz.net/pdf/drama/A%20kek%20haromszog.pdf>, elérés dátuma: 2018. július 6.
- Végh, Dániel (2012). *Kosztolányi Dezső spanyol műfordításai a spanyol-magyar műfordításirodalom történetében*. Doktori dolgozat. Budapest: ELTE.
- [szerző nélkül] (2010). Bűnügyi komédiát mutatnak be Keszthelyen. *PRAE – A művészeti portál*, június 11. Elérhető: <http://www.prae.hu/index.php?route=news%2Fnews&aid=8358>, elérés dátuma: 2018. július 6.